

De tentoonstelling 'Dorpelijkheid', die eerder dit jaar in het Atelier Bouwmeester te bezichtigen was, draait rond de vraag wat eigen is aan dorpen. Waaraan herkennen we het 'dorpelijke', een neologisme dat, anders dan het woord 'dorps', de tegenstelling tot het 'stedelijke' uitdrukt? Het lijkt een eenvoudige vraag. Nu het Departement Omgeving in Vlaanderen aandringt op verdichting van lokale kernen en knooppunten blijkt echter dat de eigenheid van dorpen kwetsbaar is. Het is alsof dorpen, door de nieuwe 'blokjes' en appartementen in geen tijd hun charme en karakter verliezen. Maar wat maakte dan precies die charme of dat karakter uit? Waarom kon het dorp het aura krijgen van 'het goede leven', 'far from the madding crowd'? Hoe kunnen we 'dorpelijke' kwaliteiten bewaren en dorpen toch verdichten? Om een inzicht te krijgen in de 'wereld' van het dorp sprak Vlaams Bouwmeester Erik Wieërs twee kunstenaars, een fotograaf en een documentairemaker aan. Hun onderzoek naar verleden, heden en toekomst van het dorp resulteerde in een kleine, intrigerende tentoonstelling.

'Zomeracademie van Balen'
van Mark Luyten en Thomas Verstraeten.
Foto: Michiel De Cleene

dorp

Heden, verleden en een extatische toekomst

PIETER T'JONCK [IR. ARCHITECT / KUNST- EN ARCHITECTUURCRITICUS]

De vorm van een dorp is steevast de uitkomst van een lang historisch proces waarin elk element — van de voordeurdorpel, over de plaats van de haard of de hoogte van de haag tussen tuinen tot de wegstructuur doorheen het hele dorp — symbolische handelingen met praktische besognes verbond. De vreemdeling ziet dat als een pittoresk 'beeld' maar voor de dorpeling was het een wereld waarin hij zich gedragen voelde door een groter geheel, waar hij 'thuis' was. Dat stelde Geert Bekaert toch in de inleiding op Jef Cornelis' film *Ge kent de weg en de taal* uit 1976. Toen al restten er nog weinig 'echte' dorpen.

Een analyse van wat *een* dorp tot *dít* dorp maakt kan je dan ook niet zomaar overlaten aan stedenbouwkundigen. Die zijn beslagen in ruimtelijke analyses, maar dat is slechts het zichtbare en meetbare deel van het dorp. Het zou al helemaal een vergissing zijn om uit die formele analyse een regelgeving of een 'beeldkwaliteitsplan' voor toekomstige verdichting af te leiden. Zonder inzicht in de 'dorpscultuur' en haar dynamiek — het dorp heeft immers allang geen homogene populatie meer — zou het resultaat niet meer zijn dan een pastiche.

Die vergissing maakte de Belgische stedenbouw in haar beginjaren, toen de jurist (!) Victor Bure voor eens en altijd vastlegde wat 'landelijk schoon' was aan de hand van vormvoorschriften over kroonlijsten, dakvormen, materialen etc. Dat beleid baarde ondingen, omdat het gebaseerd was op een sentimenteel-pittoreske visie op het dorp. Om die fout geen tweede keer te maken is het zaak ook te peilen naar wat onuitgesproken en onzichtbaar blijft.

Fictie en realiteit van het dorp vandaag

Dat is meteen de inzet van *'[hij zwaait opnieuw naar de vrouw die nog steeds haar hond uitlaat]'* of *'acht trajecten / een dorp'*, een boek (en foto-installatie) van fotograaf Michiel De Cleene. Daarin maakt hij aan de hand van foto's en interviews de staat op van 'het' dorp vandaag. Hij volgde daarbij een specifieke methode. Hij doorkruiste het platteland als metgezel van een aantal 'bevoorrechte getuigen' of 'ervaringsdeskundigen'. Die hebben een specifieke band met een bepaald gebied. Soms is die beroepsmatig: een veearts op huisbezoek, een plattelandsarchitect die werven bezoekt, of een installateur van robotmaaiers. De Cleene volgt ook een melkboer op zijn ronde — dorpsers kan een beroep niet zijn — en luistert naar mensen op een lijnbus. De actieradius van zijn getuigen is soms nog veel kleiner: een lokaal café of een vrouw die te voet op weg is naar de supermarkt.

Hij volgt ook twee mensen met een afstandelijker blik op

het landschap van dorpen. Ze behoren tot een groepje van vijf ballonvaarders, onder wie de piloot en De Cleene zelf. Sylvie Van Damme, docent aan KASK Gent, is expert op het gebied van landschap en de impact van het beleid erop. Toch is haar blik op het landschap dat overvlogen wordt niet geheel onthecht, want ze groeide er op en haar ouders wonen er nog steeds. Lars Kwakkenbos doceert aan dezelfde Hogeschool. Tegenover die twee 'experten' staat een boerin, die wat toevallig deelneemt aan de ballonvaart, en als vanzelf heel andere bedenkingen bij het landschap heeft dan Van Damme, Kwakkenbos of de piloot.

Van Damme en Kwakkenbos zijn de enige twee gespreksgenoten die De Cleene bij naam noemt. Dat is een opmerkelijke keuze: ze ontleent de andere gesprekspartners hun individualiteit. Ze worden als generieke mensen opgevoerd, als het soort 'personages' dat het dorp vandaag bevolkt. Generieke mensen, generieke dorpen. Dat is het beeld dat stilaan opdoemt: dorpen zijn, ondanks al hun verschillen, erg gelijkend in veel opzichten.

De foto's van De Cleene documenteren zijn tochten met de auto, de bus, te voet of vanuit de ballon. De beelden registreren alles waar zijn gespreksgenoten hem opmerkzaam op maken. Dat zijn meestal geen mooie plaatjes, maar plekken zonder 'aura'. Banale nieuwbouw, bizarre verkeersknopen en veel close-ups van generieke toestanden, zoals de opmars van de Japanse duizendknoop of bakken cola en melk die wachten op de melkboer. Plekken van ergernis, eigenlijk.

Die beelden doen vaak claustrofobisch aan. Ze bieden zelden overzicht of uitzicht. Enkel vanuit de luchtballon zie je samenhang, ontdek je 'landschap'. Op de grond is dat afwezig, al vormt het volgens Van Damme de aantrekkingskracht van het dorp. Zelfs de bewoners moeten vaak hun toevlucht nemen tot een gps. Alleen de melkboer en de vrouw op weg naar de supermarkt zijn zo wegwijzers dat ze zich zonder technologie redden.

Daarmee komen we bij het tweede ingrediënt van het boek: de interviews. Op het eerste gezicht zijn ze een onbewerkte weergave van opnames. Zo worden de gesprekken tijdens de ballonvaart geregeld onderbroken door het gebrul 'KKKCCHHK' van de brander die de lucht in de ballon opwarmt. Cruciale informatie valt op die manier weg. Tijdens ritjes met de auto doorbreken aanwijzingen van de gps de woorden van de architect, de installateur van grasmaaiers of de veearts. Enkel een verschillend lettertype geeft aan waar de machine aan het woord is. Toch noemt De Cleene de teksten 'fictionaliseerde transcripties'. Mogelijk selecteerde hij inderdaad enkel die uitspraken die zijn eigen 'verhaal' ondersteunen. Mogelijk schuilen achter één personage,

Scans uit '[hij zwaait opnieuw naar de vrouw die nog steeds haar hond uitlaat] Acht trajecten, een dorp' van Michiel De Cleene

En André. Maar die is overleden zeker? Dat was zijn broer, een jonkman.
Still uit film 'Allures' van Nahid Shaikh

niet op in. Iedereen kende hier trouwens iedereen, aan een half woord had je genoeg. Toch zag je ook hoe precair dat dorp toen al was door een luchtshot van een grote baan die de rust en het isolement schond. Die spanning tussen het moderne netwerk van wegen en het oude landschap van dorpen, en de mentale breuk die daarmee gepaard ging, zou Cornelis uitwerken in *Rijksweg N° 1*.

De film *Allures*, die Nahid Shaikh voor *Dorpelijkheid* draaide in Sint-Maria-Oudenhove, is heel anders dan die van Cornelis. Shaikh volgt enkele mensen, in het bijzonder cafébaas Dane, maar laat hen daarbij ook aan het woord. Je weet zo wat er in hun hoofd omgaat, waarmee ze worstelen als het over hun dorp gaat. Toch is de film in zekere zin een vervolg op Cornelis' werk: het toont wat er sinds 1976 veranderd is, en dat is onder meer dat mensen nu veel mondiger zijn, en voor zichzelf kunnen en willen spreken.

Als Cornelis in 1976 mensen geïnterviewd had, zou hij slechts gemeenplaatsen in stadhuistaal geogst hebben. Voor oudere mensen was televisie toen nog een plek waar men de natie toesprak. Jonge mensen daarentegen begrepen toen al dat het medium zijn eigen boodschap was, een parallel universum ver weg van de trage tijd van het dorp. Een vrolijke wereld, als een soort dorpscafé vol briljante grapijassen zoals het nooit bestaan heeft. Maar toch: een dorps wereld, omdat hij, op bemiddelde wijze, een intimiteit suggereert die niets stedelijks heeft.

Wie weet was Dane wel zo'n jongeling die zijn gène over een processie nauwelijks kon verhelen in de film van Cornelis. Zijn lange haar, zijn tattoo's en zijn leeftijd maken dat aannemelijk. Maar net die cafébaas begrijpt heel goed de teloorgang van het dorp, omdat die samenvalt met de teloorgang van het café als de plek waar iedereen elkaar treft en bespreekt wat van belang is.

Dat belang, zo toont de film met nadruk, is ondertussen een abstractie. De jonge manicuriste van studio Mariposa betreurt dat een open perceel aan het marktplein verkocht wordt, maar is blind voor het feit dat dat marktplein verwerd tot een parking waar je niets kan doen. Ze beroept zich erop dat ze nog steeds 'de dochter van de schilder' is, maar wat heeft nagels lakken nog met de wereld van het dorp te maken?

Wrang wordt *Allures* als een bejaarde non in beeld komt. Ze botst op hekkens als ze nog eens wil wandelen naar de ontwijde kerk van haar ooit bloeiende klooster. Ze begrijpt het wel, er is nu een woonzorgcentrum 'Triamant'. Dat is geprivatiseerd, gecontroleerd, afgeschermd. Het beantwoordt aan een andere logica dan die van wegs en plekken die ooit het dorp maakten. Het ziet er nog hetzelfde uit, maar het is iets anders.

Cultuur als toekomst

Allures documenteert haast nostalgisch de corrosieve impact van netwerken, media, vastgoedoperaties, verkavelingen, bestuurlijke rationalisaties, het verkeer *e tutti quanti* op een dorp. Het leeft nog, maar de avondschemer wenkt. *De Zomeracademie in Balen* van Mark Luyten en Thomas Verstraeten daarentegen slaat een haast extatisch positieve toon aan. Het dorp als dé toekomst, met cultuur als vliegwielt.

Stel je even voor dat alle barakken, achterafzaaltjes, aanbouwen en wat er verder nog zonder vergunning oprees in de tuinen en velden van Balen voor een korte periode het hart van de publieke ruimte in dat dorp — de markt op de kruising van de N118 en de N 136 — zou inpalmen. Stel je meteen ook voor dat alle lokale muziek-, toneel- en zangverenigingen de handen in elkaar zouden slaan met internationale artiesten. Pina Bausch *meets* de lokale fanfare, John Travolta neemt een film op met het lokale theatergezelschap. Zoiets. Maal honderd. Een gigantische kunstkermis, opgebouwd met wat lokaal voorhanden is.

Een fantasma? Ongetwijfeld. Onwaarschijnlijk? Misschien niet. Luyten en Verstraeten wedden op iets dat we allemaal kennen. Bandjes die repeteren in een garage in een gat als Erps-Kwerps, zijn, als ze doorbreken, voor de internationale pers plots 'from Brussels'. Dorpen zijn — dat registreert Michiel De Cleene ook — broeinesten van mensen die elders hun plek niet vonden, of nooit weg raakten, maar toch niet helemaal thuis zijn in dat dorp. Mensen die schuren langs de rafelranden tussen een oude en nieuwe wereld, en uit die spanning energie putten.

Dat is geen nieuw verhaal. Neem Pina Bausch: ze was dan wel opgeleid in New York, maar ze ging het zoeken in Wuppertal, een godvergeten gat in het Ruhrgebied, waar haar ouders café hielden. Balen of Wuppertal: het verschil is klein, zeker vandaag.

Plots denk je dan aan de laatste woorden van Geert Bekaerts inleiding op *Ge kent de weg en de taal*: 'Het dorp, meer dan een herinnering, een psychoanalyse van onze moderniteit'. Die idee krijgt hier vorm in een uitzinnig mooie maquette van een dorp in extase. Er is een toekomst voor het dorp. Toch?

De tentoonstelling 'Dorpelijkheid' liep van 15 januari t/m 26 april 2022 in het Atelier Bouwmeester in Brussel. Ze omvatte nieuwe producties van Michiel De Cleene, Mark Luyten / Thomas Verstraeten en Nahid Shaikh.
<https://www.vlaamsbouwmeester.be/nl/dorpelijkheid>

In september 2022 organiseert het Team Vlaams Bouwmeester een summerschool rond het thema 'Taferelen van dorpeelijkheid'.